

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Jonatan Klefbom

Form före frihet?

Motiven bakom grundlagens tillämpning på podcasts

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Marja-Liisa Öberg

Termin: VT 2020

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1. INLEDNING	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte, frågeställning och avgränsningar	6
1.3 Rådande forskningsläge	6
1.4 Metod och material	7
1.5 Disposition	8
2. RÄTT- OCH SKYLDIGHETER I YTTRANDEFRIHETSGRUNDLAGARNA	9
2.1 Ett fördelaktigt skydd	9
2.2 Ett förpliktande skydd	10
3. YTTRANDEFRIHETSGRUNDLAGARNAS FORMELLA TILLÄMPNINGSOMRÅDE	12
3.1 Tillämpningen på tryckt skrift	12
3.1.1 Automatiskt grundlagsskydd för tryckt skrift	12
3.1.2 Frivilligt grundlagsskydd för andra skrifter	14
3.2 Tillämpningen på podcasts	16
3.2.1 Definition av begreppet podcast	16
3.2.2 Automatiskt grundlagsskydd för podcasts	17
3.2.3 Frivilligt grundlagsskydd för podcasts	19
4. YTTRANDEFRIHETSGRUNDLAGARNAS MATERIELLA TILLÄMPNINGSOMRÅDE	20
5. YGL UNDER UTREDNING	22
5.1 Upprinnelsen till en ny grundlag	22
5.2 Yttrandefrihet på internet	23

6. ANALYS	26
6.1 Yttrandefrihetsgrundlagarnas tillämpning på podcasts jämfört med tryckt skrift	26
6.2 Tillämpningsområdets förenlighet med yttrandefrihetsgrundlagarnas motiv	28
7. SLUTSATSER	31
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	32
Offentligt tryck	32
Elektroniska källor	33
Rapporter	33
Övrig litteratur	34
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	35

Summary

For the past few years, podcasts have grown to become an important form of expression for exchange of ideas and opinions. However, similarly to other publications on the internet, podcasts struggle to fall under the Swedish constitution; the Fundamental Law on Freedom of Expression. The question of how the constitution applies to podcasts remains unnoticed in the preparatory works as well as in Swedish case law. Therefore, this essay seeks to clarify how the application works in comparison to how the Freedom of Press Act applies to printed issues. If that is not already the case, publications on the internet might soon be the most important instrument for public opinion and news distribution. Thus, the result of this essay will illustrate what gaps that have to be filled in order to reach an equivalent degree of freedom of expression that printed issues currently possess.

Even though the topic of a constitution that applies similarly to all modes of expression has been investigated by the government over the past two decades, the Fundamental Law on Freedom of Expression is lacking in its application on digital expressions. The most recent investigation from 2016 by Mediegrundlagskommittén has concluded that, in light of its purpose, publications on the internet should be covered by the constitution, but that the problems it may implicate outweigh the advantages. This causes legal uncertainty for podcasts which therefore need to be published on a website that falls under the application to get the protection of the constitution. This is rarely an obstacle for news agencies since the law is intentionally designed for those subjects and thus the constitution applies automatically. Still, the preparatory works state that the constitution is aimed to cover all mass communication which contributes to the dissemination of information or opinions. In this sense, it is remarkable that quite a few podcasts that reach high publicity are still not applicable for the Fundamental Law on Freedom of Expression.

Sammanfattning

Sedan några år tillbaka har podcasts blivit en viktig uttrycksform för utbytet av idéer och åsikter. Precis som många andra framställningar på internet brottas emellertid medieformen med svårigheter att bli omfattad av de svenska yttrandefrihetsgrundlagarna. Tillämpningsfrågan berörs varken av lagtext eller förarbeten och området är i princip oprövat av rättspraxis.

Uppsatsen syftar därför till att ge klarhet om hur yttrandefrihetsgrundlagarna tillämpas på podcasts samt att jämföra detta med den tryckta skriftens heltäckande skydd. Om så redan inte är fallet kan internetpubliceringar snart bli samhällets viktigaste form av opinionsbildning och nyhetsförmedling.

Uppsatsen illustrerar vilka luckor som måste täppas för att internet ska uppnå ett lika omfattande skydd som omger tryckt skrift. Uppsatsen syftar också till att redogöra vilka intressen som ligger till grund för den nuvarande lagstiftningen för att analysera om dessa motiv kan rättfärdiga grundlagarnas nuvarande tillämpningsområde.

Trots att frågan om en teknikneutral grundlag genomgått flera statliga utredningar de senaste två decennierna har YGL fortfarande vissa brister i sin tillämpning. Mediegrundlagskommittén var den senaste på området som i sitt betänkande från år 2016 konstaterade att internetpubliceringar rimligen borde omfattas av YGL men att det samtidigt finns övervägande skäl emot. Dessa grundas i lagstiftarens vilja att bibehålla de traditionella tryckfrihetsrättsliga principerna. Tills vidare måste podcasts publiceras på databaser som omfattas av grundlagen. För medieföretag blir tillämpningsfrågan sällan ett problem i praktiken då lagstiftaren avsiktligt utformat ett grundlagsskydd som gäller automatiskt. Motiven bakom grundlagen menar dock att den är ämnade att skydda all massmedial kommunikation som bidrar med upplysning eller meningsutbyte. Därför är det beklämmande att flera podcasts med stor publicitet trots det står utanför grundlagens tillämpning.

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:700)
Europakonventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
HD	Högsta domstolen
HFD	Högsta förvaltningsdomstolen
MPRT	Myndigheten för press, radio och tv
NJA	Nytt juridiskt arkiv
RF	Regeringsformen
Prop.	Proposition
PRV	Patent- och registreringsverket
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SOU	States offentliga utredningar
TF	Tryckfrihetsförordning (1949:105)
YGL	Yttrandefrihetsgrundlag (1991:1469)

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Under det senaste decenniet har en ny medieform blivit särskilt betydelsefull för utbytet av idéer och åsikter. Podcasts är på stark frammarsch och utbudet har ökat explosionsartat.¹ Lyssnarantalen följer samma trend och en undersökning av Internetstiftelsen från år 2019 visar att mer än hälften av alla svenskar konsumerar podcasts.² Samma undersökning menar också att podcasts är den internetaktivitet som upplevs som mest betydelsefull efter nyhetsapplikationer.³ På topplistan för de mest lyssnade hittas flera produktioner från public service och de stora medieföretagen. Det som gör podcasts till ett unikt medium är dock det stora antalet privatpersoner som publicerar på eget initiativ.⁴

Det stora fenomen som podcasts har blivit i mediasamhället gör att de klart har en utbildande effekt och bidrar till den allmänna debatten. Särskilt eftersom flera tankesmedjor, nyhetsbyråer och tidningarna publicerar egna podcasts. Däremot finns det en betydande skillnad gentemot andra medieformer i förutsättningarna för en grundlagsskyddad yttrandefrihet. I motsats till vad som gäller för press, radio och tv är rättsområdet för podcasts till stora delar både oreglerat och oprövat. Detta beror på att yttrandefrihetsgrundlagen (YGL) skiljer på olika framställningsformer medan tryckfrihetsförordningen (TF) i princip alltid tillämpas på tryckta skrifter. Dessutom omfattas inte podcasts av det medieetiska systemet vars självsanerande funktion hjälper journalistiken att hålla sig borta från domstolarna.⁵

¹ Myndigheten för press, radio och tv, *Regler för poddar*, 2019, www.mprt.se/mediebloggen/lagar-och-regler/regler-for-poddar, hämtad 12 april 2020.

² Internetstiftelsen, *Svenskarna och internet 2019*, Stockholm: 2019, s. 123.

³ *Ibid.* s. 22.

⁴ Poddtoppen, *Topplistan*, www.poddtoppen.se/kategori/topplistan/, hämtad 15 april 2020.

⁵ Schultz & Eklund, "Podcast-Sverige saknar en etisk självsanering", *SVT.se*, 14 november 2019, www.svt.se/opinion/poddarna-behover-en-medietetik, hämtad 12 april 2020.

Inom yttrandefriheten har tryckpressen en särskilt skyddad ställning. Det förklaras givetvis av att området reglerats i över 250 år sedan 1766 års tryckfrihetsförordning trädde ikraft. Frågan är däremot om den tryckta skriften ska vara privilegierad gentemot andra medier när nyhetsförmedlingen i allt större grad sker digitalt på internet. Att yttrandefrihetsgrundlagarna är teknikberoende är en omdiskuterad fråga. Trots att det har kommit flera utredningar och lagförslag på området tycks ingen hitta en kvalificerad lösning. Yttrandefriheten kan i dagsläget närmast beskrivas som ett lapptäcke där olika regler gäller för olika medier. I någon mån blir därför möjligheten att uttrycka sig en utbildningsfråga och handläggningen för ett frivilligt grundlagsskydd kostar 2 000 kr. ⁶

Granskande journalistik sägs tillhöra den tredje statsmakten och vara särskilt viktig för att upprätthålla ett demokratiskt samhälle. Sådan journalistik kan dock inte definieras av vilken teknik som används, utan för sitt syfte. Digitaliseringen har inneburit att medierna alltmer smälter samman och gränsdragningen mellan press, radio och tv inte längre är lika tydlig.⁷ Även de rättsliga bedömningarna försvåras eftersom YGL inte är särskilt anpassad för digital kommunikation och dess tillämpbarhet på webbsidor är begränsad. Internets sömlösa uppbyggnad lämpar sig helt enkelt inte för grundlagen vars principer bygger tydligt avgränsade ansvarsområden. TF och YGL ger internationellt sett ett unikt skydd men frågan väcks om Sverige går mot en mer inskränkt yttrandefrihet då svenskar i högre grad väljer medieformer som inte omfattas av grundlagen. Flera menar att vi befinner oss i ett rättsligt vakuum där det inte finns någon rationell förklaring till varför endast vissa medieformer är skyddade, annan än att lagstiftaren faktiskt inte hinner med teknikens utveckling.⁸ Låt oss säga att IB-affären hade avslöjats genom en podcast istället för en tidning, hade publikationen varit desto mindre skyddsvärd? Är det motiverat att beakta form före frihet?

⁶ Warnling Conradson & Bernitz (2019) s. 140 f.; Axberger (2019) s. 64 f.

⁷ Internetstiftelsen, *Svenskarna och internet 2019*, Stockholm: 2019, s. 123.

⁸ Warnling Conradson & Bernitz (2019) s. 138; Axberger (2019) s. 57.

1.2 Syfte, frågeställning och avgränsningar

Uppsatsens syfte är att undersöka yttrandefrihetsgrundlagarnas tillämpning på podcasts i jämförelse med tryckt skrift samt om eventuella skillnader i tillämpningen mellan medieformerna är förenliga med de intressen som ligger bakom den nuvarande lagstiftningen. Vid flera tillfällen har det diskuterats om YGL ska ha ett sådant heltäckande tillämpningsområde för digitala framställningsformer som TF har för tryckt skrift. Liksom många andra internetfenomen är podcasts en av de moderna medieformerna som har visat sig vara särskilt svåra att placera in i den traditionella lagstiftningen. Uppsatsen kommer därför att utforska vilka intressen som ligger bakom ett heltäckande tillämpningsområde för tryckt skrift och inte för podcasts. Uppsatsens syfte kommer att uppfyllas genom att besvara frågeställningen:

Vad finns det för skillnader i yttrandefrihetsgrundlagarnas tillämpning på podcasts i jämförelse med tryckt skrift och kan dessa skillnader motiveras av grundlagarnas bakomliggande intressen?

Uppsatsen är ämnad att undersöka TF och YGL:s tillämpning på tryckt skrift respektive podcasts. Utöver grundlagarnas särskilda skydd finns även annan lagstiftning som tar vara på yttrandefriheten. Rättighetskatalogerna i regeringsformen (RF), Europakonventionen och Europiska unionens rättighetsstadga är generella regelverk vilka kan tillämpas på alla yttranden och därmed även podcasts. Eftersom deras skydd dock är långt ifrån lika omfattande har uppsatsen avgränsats till yttrandefrihetsgrundlagarna; TF och YGL.

1.3 Rådande forskningsläge

Yttrandefrihetsgrundlagarnas tillämpning på podcasts är ett outforskat område för den allmänna juridiska diskussionen. Under arbetets gång framkom endast ett fåtal artiklar och en informationssida från Myndigheten

för press, radio och tv (MPRT) som berörde ämnet. Desto mer debatterad är frågan om en teknikneutral grundlag. Utredningar har pågått i uppåt sextio år sedan lagstiftaren insåg behovet av att anpassa lagstiftningen till ständig informationsteknologisk utveckling. Framför allt berörde den senaste kommittén frågan vars betänkande publicerades år 2016 om att tillämpa YGL på internetpubliceringar. Likaså finns ett fåtal artiklar som diskuterar huruvida sociala medier borde omfattas av den svenska grundlagen. Denna typ av internetanvändning är närliggande men skiljer sig ändå något från framställningen och spridningen av podcasts.

1.4 Metod och material

Under arbetet har den rättsdogmatiska metoden tillämpats för att utröna gällande rätt genom rättskällehierarkin.⁹ Generellt sett har primärkällor tillämpats så långt det går och tryckta källor har prioriterats framför elektroniska. Eftersom uppsatsen utforskar intressena bakom den gällande lagstiftningen har förarbeten till TF och YGL stått i fokus. Därtill har doktrin varit betydelsefull för att redovisa yttrandefrihetens generella drag. Eftersom teknikens utveckling går snabbt är detta område ständigt i fokus för förändring. Sedan YGL trädde i kraft år 1992 har flera ändringar skett. Därför har enbart litteratur som publicerats efter 2019 års grundlagsreform använts. Detta innefattar *Yttrandefrihetsgrundlagarna* av Hans-Gunnar Axberger, professor i konstitutionell rätt vid Uppsala universitet, samt *En orientering i tryck- och yttrandefrihet* av Wiweka Warnling Conradsson, tidigare professor i offentlig rätt vid Stockholms universitet. Därutöver har även Daniel Westmans text *Sociala medier – yttrandefrihet och ansvar* bidragit med inspiration. Eftersom de nämnda böckerna inte uttryckligen diskuterar vad som gäller för podcasts har information också hämtats från Nationalencyklopedin och MPRT:s egna webbsida. Slutligen har rättspraxis använts i syfte att exemplifiera villkoren som ställs upp för grundlagarnas

⁹ Nääv & Zamboni (2018) s. 21 ff.

tillämpning. De har emellertid en mindre framträdande roll då tillämpningsfrågan för podcasts inte har prövats i domstol.

1.5 Disposition

Uppsatsen inleds med att beskriva yttrandefrihetsskyddets innebörd utifrån dess rättigheter och skyldigheter. Syftet är att läsaren tidigt ska få en uppfattning om skyddet för att förstå de avvägningar som gjorts gällande grundlagens tillämpning. Därefter följer två avsnitt som redovisar grundlagens tillämpning på tryckt skrift respektive podcasts. Det första fokuserar på det formella tillämpningsområdet medan det andra berör det materiella. För att tydliggöra skillnaderna mellan tryckt skrift och podcasts har avsnitten om den formella tillämpningen delats upp i automatiskt och frivilligt grundlagsskydd. Under tryckt skrift behandlas även fotokopior och liknande eftersom de under vissa förutsättningar likställs med framställningsformen. Ordningen att behandla det formella tillämpningsområdet före det materiella följer den rättsliga prövningen. Resultatdelen avslutas med att ge en överblick av de utredningar som har lett fram till YGL samt undersökt grundlagens tillämpning på internet. Detta avsnitt är särskilt viktigt för att förstå de avvägningar som har gjorts för den nuvarande lagstiftningen samt vilka modeller och lösningar som har valts bort. Till sist följer en analys av resultatet utifrån de formulerade forskningsfrågorna tillsammans med utredningens slutsatser. Övergripande har vissa historiska aspekter inkluderats i syfte att ge en bredare förståelse av rättsområdets utveckling.

2. Rätt- och skyldigheter i yttrandefrihetsgrundlagarna

2.1 Ett fördelaktigt skydd

Det finns självklart fördelar med att omfattas av skyddet från TF eller YGL i jämförelse med de allmänna straffbestämmelserna i brottsbalken (BrB).¹⁰ En central roll har grundlagens princip om ensamansvar. När en ansvarig utgivare har utsetts har upphovsmannen alltid rätt att vara anonym. Principen om ensamansvar ger även var och en rätt att meddela uppgifter i vilket ämne som helst vilket medför korresponderande förbud för andra. Staten får inte eftersöka vem det är som meddelat uppgifter och journalister får i sin tur inte röja sina källor. Dessutom stadgar grundlagen ett allmänt förbud mot censur.¹¹

Vidare omfattas TF och YGL av en viktig exklusivitetsprincip. När en framställning faller inom grundlagarnas tillämpningsområde är det inte möjligt att tillämpa annan lag. Denna exklusivitet gäller såväl mot offentlighetsrättsliga som civilrättsliga lagar. Exklusivitetsprincipen är särskilt fördelaktig eftersom yttrandefrihetsgrundlagarnas brottskatalog är betydligt mer begränsad än den i BrB. En handling som allmänt sett är straffbar kan vara befriad under grundlagen. Exempelvis innehåller inte TF och YGL något brott om förargelseväckande beteende eller olaga identitetsintrång. Dessa handlingar är alltså straffbefriade i tryck- och yttrandefrihetsmål.¹² Motsatsvis finns det ett krav på dubbelbestraffning i TF och YGL vilket innebär att ett yttrandefrihetsbrott måste ha en motsvarighet i BrB för att i sin tur vara straffbar.¹³ Exklusivitetsprincipens betydande konsekvenser exemplifieras i NJA 2018 s. 562 där målet gällde om en sändning på Facebook omfattades av YGL genom webbsändningsregeln. Högsta

¹⁰ Warnling Conradson & Bernitz (2019) s. 32.

¹¹ 1 kap. 7–8 §§, 3 kap. 1, 3, §§ TF; 1 kap. 10–11 §§, 2 kap. 1, 3 §§ YGL.

¹² 7 kap. 2–20 §§ TF; 5 kap. 1 § YGL.

¹³ 7 kap. 1 § TF; 5 kap. 1 § YGL.

domstolen (HD) konstaterade att om så var fallet skulle exklusivitetsprincipen både utesluta den allmänna processen och ett åtal om grovt förtal. Emellertid fann HD att sändningen inte utgjorde ett program i YGL:s mening och att grundlagen därför inte var tillämplig.¹⁴

Även de processuella reglerna i grundlagen anses vara särskilt förmånliga. Justitiekanslern är ensam åklagare i tryck- och yttrandefrihetsmål och den enda som har rätt att inleda ett förfarande. Åtalet avgörs sedan av en jury där minst sex av nio ledamöter måste anse handlingen brottslig för en fällande dom.¹⁵ I TF:s inledande paragrafer uppmanas juryn att ”alltid ha i åtanke att tryckfriheten är en grundval för ett fritt samhällsskick, alltid uppmärksamma ämnet och tanken mera än uttrycket, liksom syftet mera än framställningssättet samt i tveksamma fall hellre fria än fälla”.¹⁶ Slutligen gäller betydligt snävare preskriptionsregler vid yttrandefrihetsbrott. Istället för BrB:s preskriptionstid som varierar mellan två och tjugofem år kan ett åtal inte väckas senare än sex månader från det att framställningen offentliggjorts.¹⁷

2.2 Ett förpliktande skydd

För de framställningarna som faller inom grundlagarnas tillämpningsområden finns det emellertid även flera ordningsföreskrifter. Det kan därför finnas ett legitimt intresse av att inte omfattas av grundlagsskyddet eftersom ett brott mot ordningsföreskrifterna är straffsanktionerat. Exempelvis måste tryckta skrifter alltid meddela tryckort och tryckår medan databaser ska innehålla uppgifter om verksamhetens namn, utgivare och ägare.¹⁸ Båda måste registreras hos vederbörande myndighet och det finns skyldigheter att spara framställningar för en senare

¹⁴ NJA 2018 s. 562.

¹⁵ 9 kap. 2 §, 12 kap. 3 § TF; 7 kap. 1 §, 10 kap 1 § YGL.

¹⁶ 1 kap. 10 § TF.

¹⁷ 7 kap. 3 §, 9 kap. 5 § TF,

¹⁸ 4 kap. 2 § TF; 4 kap. 4 § YGL; 3 kap. 26 § Lag (1991:1559) med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens områden.

bedömning till exempel genom pliktexemplar eller dokumentation.¹⁹ Vid ett brott mot ordningsföreskrifterna finns det även en viktig aspekt i tillämpningsfrågan där det automatiska och det frivilliga skyddet skiljer sig åt. Framställningar som omfattas automatiskt kan aldrig fråntas sitt grundlagsskydd utan straffas istället med böter eller fängelse.²⁰ Däremot kan ett utgivningsbevis återkallas av myndigheten och framställningen förlorar då sitt förmånliga grundlagsskydd.²¹

¹⁹ 4 kap. 4 § TF; 3 kap. 8 § YGL; 5 kap. 3 § Lag (1991:1559) med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens områden.

²⁰ 4 kap. 5 § TF, 3 kap. 18–19 §§ YGL.

²¹ 5 kap. 13 § TF; 1 kap. 6 § YGL.

3. Yttrandefrihetsgrundlagarnas formella tillämpningsområde

3.1 Tillämpningen på tryckt skrift

3.1.1 Automatiskt grundlagsskydd för tryckt skrift

Yttrandefrihet som fenomen började komma fram i Europa under 1700-talet. Liksom flera andra rättigheter var rätten att uttrycka sig och kritisera statsmakten en del av den intellektuella strömning som kallas upplysningen. För svenskt vidkommande var den första juridiska manifestationen av yttrandefrihet 1766 års tryckfrihetsförordning.²² Boktryckarkonsten var väl etablerad i Sverige och flera tidningar var verksamma under 1700-talets mitt. För pressen var det givetvis positivt att den allmänna censuren avskaffades med lagen.²³ Ett halvt sekel senare, efter att det Gustavianska enväldet tagit slut, utvecklades flera delar av tryckfrihetens område. Tryckfrihetsförordningen blev grundlagsstadgad och år 1815 infördes tryckfrihetsjuryn. Inte långt senare avskaffades även statens indragningsmakt vilket var ett viktigt steg i pressfrihetens utveckling.²⁴

TF har ett brett tillämpningsområde och i stort sett omfattas allt som framställts genom en tryckpress. För att vara en tryckt skrift enligt grundlagen krävs även att exemplaret lämnats ut till försäljning eller för spridning på annat sätt i Sverige.²⁵ Med detta menas att skriften måste tillgängliggöras för allmänheten och skyddet gäller därför endast för offentliga yttranden och inte framställningar för privata ändamål. Däremot kvarstår meddelarfriheten, censur- och efterforskningsförbudet trots att publiceringskravet inte uppfylls.²⁶ Olika metoder för att trycka skrift

²² Axberger (2019) s. 21 f.

²³ Nationalencyklopedin, *Dagstidning*, www.ne.se/dagstidning/, hämtad 23 april 2020.

²⁴ Axberger (2019) s. 21 ff.

²⁵ 1 kap. 2–3 §§ TF.

²⁶ Axberger (2019) s. 46.

behandlas likadant och likaså underlaget kan skifta.²⁷ I NJA 2019 s. 72 menade HD exempelvis att ett hakkors som mångfaldigats på tyg genom en tryckpress föll inom tillämpningsområdet för TF.²⁸ Det finns heller inget krav på att skriften behöver mångfaldigas i en stor upplaga. Tvärtom omfattas framställningar med ett enda exemplar. Att grundlagen använder begreppet skrift kan anses vara något missvisande då TF även tillämpas på bilder och musikaliska noter så länge de framställts genom samma teknik.²⁹ Som kommer att beskrivas i avsnitt 3.2 finns det andra framställningsformer som likställs med tryckt skrift vilka kan omfattas av ett frivilligt grundlagsskydd. När kraven för den frivilliga tillämpningen inte är uppfyllda är det emellertid viktigt att avgöra om en skrift är tryckt eller inte. Dagens avancerade skrivare innebär att det inte längre är lika tydligt om en framställning uppfyller grundlagens formella krav och i sådana situationer ges Nationellt forensiskt centrum i uppdrag att undersöka skriften.³⁰

Det heltäckande tillämpningsområde som TF har för tryckta skrifter har utvecklats i över 250 år. Grundlagens bakomliggande motiv har alltid varit att säkerställa pressfriheten. Trots att privatpersoner kan omfattas under vissa förutsättningar är TF i grunden utformat för massmediala publikationer.³¹ Detta motiveras med att pressen historiskt ansetts ha en dominerande betydelse för åsiktsbildning och upplysning. Publikationer som i regel är ämnade att spridas till en mindre krets har motsatsvis inte behövt ett lika omfattande skydd för yttrandefriheten eftersom den eventuella skadan är begränsad.³² Ett av TF:s få undantag är bild- och tillfällighetstryck, så som vykort, etiketter och visitkort. Undantaget motiveras av att det anses föga sannolikt att ett yttrandefrihetsbrott så som spioneri eller uppvigling skulle begås genom dessa uttrycksformer.³³

²⁷ Axberger (2019) s. 44 f.

²⁸ NJA 2019 s. 72.

²⁹ Axberger (2019) s. 44 f.

³⁰ Warnling Conradson & Bernitz (2019) s. 46.

³¹ Axberger (2019) s. 17 ff.

³² Warnling Conradson & Bernitz (2019) s. 13 ff.

³³ Ibid. s. 44.

Än idag har få i de breda massorna nära tillgång till en tryckpress och det automatiska grundlagsskyddet är centrerat till olika medieföretag. TF:s formella tillämpningsområde säkerställer därför behovet av att enkelt kunna fastställa vem som är ansvarig även när en framställning saknar ursprungsuppgifter.³⁴ Att formen inledningsvis får en stor betydelse för tillämpningen beror på det allmänna förbudet mot censur. Om TF snarare skulle fokusera på framställningens innehåll skulle det riskera att ge myndigheter en möjlighet att välja vilka åsikter som grundlagen är tillämplig på.³⁵

3.1.2 Frivilligt grundlagsskydd för andra skrifter

För lite mindre än ett halvt sekel sedan kompletterades TF:s formella tillämpningsområde med den så kallade stencilregeln. Detta bedömdes nödvändigt för att anpassa åsiktsfriheten till modernare förhållanden. Framställningen av traditionellt tryck ansågs ha blivit alltför kostsamt för att skyddet i praktiken kunde tillvaratas av gemene man. Numera kan därför mångfaldigande som sker genom andra metoder än tryck likställas med tryckt skrift och omfattas av ett frivilligt grundlagsskydd. Exempelvis tillämpas TF på fotokopiering eller liknande teknik som antingen omfattas av ett utgivningsbevis eller innehåller en beteckning med ursprungsuppgifter. Genom att villkora grundlagens tillämpning till dessa former upprätthålls fortfarande intresset av att hålla någon ansvarig för framställningen. Dessutom har framställaren en möjlighet att välja om skriften ska omfattas av grundlagsskyddet eller ej. Till skillnad från tryckt skrift finns det i detta fall faktiskt ett krav på att mångfaldigandet ska ske i en större upplaga. Utan att det formulerats en tydlig gräns anses datorutskrivna framställningar behöva uppnå ett trettiotal exemplar för att spridningskravet ska vara uppfyllt. Syftet måste i alla fall vara att

³⁴ Ibid s. 13 ff.

³⁵ Axberger (2019) s. 41 f.

framställningen ska få någon form av spridning bland allmänheten och inte endast användas för privat bruk.³⁶

Ett utgivningsbevis kan endast erhållas av de skrifter som enligt grundlagen är periodiska.³⁷ Definitionen av en periodisk skrift är en framställning som har för avsikt att utges fyra gånger årligen.³⁸ Ansökan om ett utgivningsbevis skickas till patent- och registreringsverket (PRV) och handläggningen kostar 2 300 kr. Beviset gäller i tio år och kan sedan förlängas. I ansökan till PRV ska ägare och utgivare specificeras så att grundlagens ansvarssystem kan träda in.³⁹ Myndigheten ska göra en formell prövning och kan endast avslå en ansökan på grund av dess innehåll om framställningen faller under TF:s uttryckliga undantag.⁴⁰ Skrifter som inte är periodiska kan istället formulera en beteckning med ursprungsuppgifter. En sådan ska specificera vem som framställt skriften samt när och var den framställdes.⁴¹ Skrifter som är framställda genom en datorskrivare kan därför enkelt omfattas av ett frivilligt grundlagsskydd.⁴² I propositionen motiveras kravet på ursprungsuppgifter med att polisen snabbt måste kunna avgöra om en framställning är skyddad av grundlagen vid en eventuell konfiskering. Förslaget stod mot att införa en utmärkande symbol för det frivilliga grundlagsskyddet, men detta förkastades av uppenbara skäl då det skulle kräva en revision av alla tidigare framställningar.⁴³

³⁶ Prop. 1975/76:204, *Om ändringar i grundlagsregleringen av tryckfriheten*, s. 89 ff.; Axberger (2019) s. 45.

³⁷ 5 kap. 10 § TF.

³⁸ 1 kap. 4 § TF.

³⁹ Patent- och registreringsverket, *Ansökan om nytt utgivningsbevis för periodisk skrift*, <https://www.prv.se/globalassets/dokument/periodisk-skrift/blanketter/utgivningsbevis.pdf>, hämtad 5 maj 2020.

⁴⁰ Axberger (2019) s. 47.

⁴¹ 2 kap. 2 § TF.

⁴² Warnling Conradson & Bernitz (2019) s. 47.

⁴³ Prop. 1975/76:204, *Om ändringar i grundlagsregleringen av tryckfriheten*, s. 90 f.

3.2 Tillämpningen på podcasts

3.2.1 Definition av begreppet podcast

Orsaken till att podcasts omges av osäkert rättsläge är att medieformen skiljer sig på vissa avgörande punkter från annan massmedia. Definitionen av en podcast är en ljudupptagning som i sin helhet eller som genomarbetat material sprids på internet. Lyssnaren bestämmer själv när uppspelningen ska starta och sluta.⁴⁴ Därför faller podcasts varken under YGL:s definitioner för teknisk upptagning eller sändning. Det behövs ingen registrering för att sprida podcasts eftersom medieformen inte är reglerad i radio- och tv-lagen.⁴⁵ YGL behandlar istället podcasts som ett innehåll i en databas och avsnitt 4 kommer därför fokusera på denna tillämpning.⁴⁶ För databaser finns det inget krav på spridning likt det i TF men innehållet måste finnas tillgängligt för vem som helst. I NJA 2003 s. 31 klargjorde emellertid HD att en framställning fortfarande anses tillhandahållen allmänheten när databasen omfattas av en betalvägg.⁴⁷

För spridning av podcasts är det vanligt förekommande att samla framställningar från olika publicister på samma plattform, vilket exempelvis görs på Spotify och iTunes. På så sätt finns det flera likheter med användandet av sociala medier. Båda systemen karakteriseras av att användarna också är med och bidrar med innehåll till databasen vilket suddar ut den tidigare gränsdragningen mellan publicist och konsument. Uttalanden på sociala medier har lagtekniskt visat sig svåra att omfatta av yttrandefriheten vilket beror på att tjänstetillhandahållaren saknar redaktionell kontroll av det som framställs.⁴⁸ YGL kan därför aldrig omfatta ett yttrande på Facebook eller Twitter på samma sätt som ett blogginlägg. Gemensamt för alla podcasts är däremot att de tillgängliggörs genom en så

⁴⁴ Nationalencyklopedin, *Poddsändning*, www.ne.se/poddsändning/, hämtad 8 april 2020.

⁴⁵ Myndigheten för press, radio och tv, *Regler för poddar*, 2019, www.mprt.se/mediebloggen/lagar-och-regler/regler-for-poddar, hämtad 20 april 2020.

⁴⁶ 1 kap. 4 § YGL.

⁴⁷ NJA 2003 s. 31.

⁴⁸ Westman m.fl. (2020) s. 677 f.

kallad RSS-teknik vilket innebär att framställningen länkas mellan olika databaser.⁴⁹ Så länge podcasten endast speglas på olika plattformar genom RSS-teknik kan YGL tillämpas på den databas där framställningen ursprungligen tillgängliggjordes. YGL:s tillämpning vid länkning mellan olika databaser har inte prövats i rättspraxis men däremot inom pressetiken.⁵⁰ Att podcasts framställs på sådana plattformar är särskilt betydelsefullt för informationsutbytet eftersom vem som helst då kan sprida åsikter och idéer utan att investera i en kostsam distribution.⁵¹

Slutligen ska podcasts även särskiljas från ljudböcker eftersom sådana istället omfattas av TF:s tillämpningsområde. En ljudbok anses helt enkelt vara en bilaga till den tryckta skriften. Denna ändring som infördes under 2019 års revision av grundlagen var ämnad att utesluta situationen där olika personer blir ansvarig för spridningen av samma framställning. Därigenom följer grundlagsskyddet för ljudböcker oavsett var de tillhandahålls.⁵² Som redogjorts ovan är skyddet för podcasts däremot villkorat till vilken databas de tillgängliggörs på.

3.2.2 Automatiskt grundlagsskydd för podcasts

Etablerade medieföretag möter oftast få hinder för att omfattas av den grundlagsskyddade yttrandefriheten, den följer vanligtvis automatiskt. Lagstiftaren insåg tidigt behovet av att tillförsäkra de traditionella medierna samma skydd oavsett vilken form som framställningen har. Detta var särskilt viktigt för att uppgiftslämnare inte skulle bli av med sitt meddelarskydd.⁵³ Att rättigheten följer automatiskt betyder att avsändaren inte behöver göra en myndighetsansökan för att den ska åtnjutas. Internet utmärker sig särskilt bland medieformerna i bemärkelsen att det inte är bundet till en särskild framställningsform. Medan press, radio och tv

⁴⁹ Nationalencyklopedin, *Poddsändning*, www.ne.se/poddsändning/, hämtad 17 april 2020.

⁵⁰ Axberger (2019) s. 57; Nationalencyklopedin, *RSS*, www.ne.se/rss/, hämtad 4 maj 2020.

⁵¹ Westman m.fl. (2020) s. 678.

⁵² 1 kap. 5–6 §§ TF; Warnling Conradson & Bernitz (2019) s. 120.

⁵³ Axberger (2019) s. 60.

framställs genom text, ljud respektive video så kan internet ta samtliga skepnader.⁵⁴ YGL:s definition för databaser är vid och omfattar i stort sett alla internetpublikationer med en text eller några bilder.⁵⁵

För databaser följer det automatiska grundlagsskyddet när innehållet endast kan justeras av den som driver verksamheten, dvs när informationsutbytet är enkelriktat. Avsändaren måste vara en nyhetsbyrå, en redaktion för en periodisk skrift eller för en sändning (till exempel en tidning eller en tv-kanal) eller ett professionellt företag för framställning av tekniska upptagningar eller tryckta skrifter (till exempel ett bokförlag).⁵⁶

Legaldefinitionen av en redaktion har visat sig svår att klargöra då det inte finns några krav på att verksamheten ska ha en viss omfattning eller att den ska ske yrkesmässigt. I RÅ 2003 ref. 30 visade högsta förvaltningsdomstolen (HFD) att det heller inte krävs att verksamheten arbetar med opinionsbildning eller nyhetsförmedling. I målet menade HFD att en verksamhet som gav ut en tryckt skrift om registrerade betalningsanmärkningar utgjorde en redaktion. Begreppet ska således inte ges en annan förståelse än en grupp som sköter bearbetning och spridning av en periodisk skrift.⁵⁷

Syftet bakom kravet att det finns en faktisk kontroll över innehållet i databasen är att det ansetts vara en förutsättning för att utgivaren ska kunna hållas ansvarig.⁵⁸ I NJA 2014 s. 128 ger dock HD en möjlighet att endast tillämpa YGL på databasens redaktionella innehåll medan till exempel omodererade kommentarsfält faller utanför.⁵⁹ Till skillnad från reglerna för utgivningsbevis finns det inget krav på att informationen måste tillhandhållas från Sverige. Däremot stadgade HD i NJA 2001 s. 445 att det måste finns en viss anknytning hit. I målet framställdes nazistiskt material på en databas i USA vars information ursprungligen kom från en svensk

⁵⁴ Axberger (2019) s. 56.

⁵⁵ 1 kap. 2 § YGL; Axberger (2019) s. 57.

⁵⁶ 1 kap. 4 § YGL.

⁵⁷ RÅ 2003 ref. 30.

⁵⁸ Warnling Conradson & Bernitz (2019) s. 118.

⁵⁹ NJA 2014 s. 128.

periodisk skrift vilket ansågs tillräckligt. HD menade även att det har betydelse för anknytningsfrågan om materialet tillhandahålls av ett svenskt företag eller är avsett för en svensk publik.⁶⁰

3.2.3 Frivilligt grundlagsskydd för podcasts

Databasregeln lämnar även utrymme för de framställningar som inte erhåller ett automatiskt grundlagsskydd. Övriga avsändare behöver ansöka om ett utgivningsbevis hos MPRT för att omfattas av YGL. Ett utgivningsbevis gäller i tio år och utfärdas om verksamheten uppfyller de allmänna villkoren för databaser som beskrivs ovan. Namnet på databasen måste vara tydligt skild från andra webbsidor.⁶¹ För att enkelt kunna överblicka vad som omfattas av utgivningsbeviset ska databasen även vara enhetlig och ha en sammanhållen design.⁶² Ansökningsförfarandet kostar 2000 kr vilket är ämnat att göra systemet självförsörjande.⁶³

Precis som för skrift som inte är tryckt motiveras möjligheten till ett frivilligt grundlagsskydd av att yttrandefrihetens ramar annars blir alldeles för begränsade.⁶⁴ Liksom i TF är utgivningsbevisets funktion att bekräfta att avsändaren vill omfattas av grundlagen, att klargöra vem det är som ansvarar för framställningen samt att möjliggöra en återkallelse av skyddet för de som inte följer ordningsföreskrifterna. Samtidigt är det viktigt att ha i åtanke att privatpersoners yttrande på internet får en betydligt större spridning än de får i skrift.⁶⁵

⁶⁰ NJA 2001 s. 445.

⁶¹ 1 kap. 4–5 §§ YGL.

⁶² Myndigheten för press, radio och tv, *Regler för poddar*, 2019, www.mprt.se/mediebloggen/lagar-och-regler/regler-for-poddar, hämtad 8 april 2020.

⁶³ Prop. 2001/02:74, *Yttrandefrihetsgrundlagen och Internet*, s. 50.

⁶⁴ Axberger (2019) 21 f.

⁶⁵ Prop. 2001/02:74, *Yttrandefrihetsgrundlagen och Internet*, s. 48 ff.

4. Yttrandefrihetsgrundlagarnas materiella tillämpningsområde

I den tidiga tryckfrihetslagstiftningen var grundlagsskyddet materiellt sett villkorslöst, men numer finns vissa gemensamma undantag från TF och YGL:s tillämpningsområde.⁶⁶ Trots att en framställning har rätt form och därmed uppfyller de formella kraven kan innehållet falla under undantagen. Inledningsvis betonar grundlagarna att de syftar till att ”säkerställa ett fritt meningsutbyte, en fri och allsidig upplysning och ett fritt konstnärligt utbyte”.⁶⁷ Lydelsen utgör det materiella tillämpningsområdets något vaga ramar. Om ett yttrande uppfyller de formella kraven presumeras framställningen omfattas av grundlagen och ett undantag måste bevisas. Sådana yttranden behåller endast de skydd som inte är kopplade till själva framställningen så som meddelarfriheten och censurförbudet. De materiella undantagen anses omfatta det innehåll som generellt sett missbrukar yttrandefriheten, men den avgörande gränsen kan vara svår att dra.⁶⁸

Först och främst undantas sådant innehåll som inte stämmer överens med grundlagarnas ändamål. Redan i början av 1900-talet avgjorde HD att bedrägliga förfaranden, svindleri och förfalskningsbrott inte skulle omfattas av yttrandefrihetslagstiftningen. I NJA 1900 s. 528 hade den tilltalade lurat folk på pengar genom en platsannons i en dagstidning. HD konstaterade att handlingen klart stred mot grundlagens syfte och därför dömdes personen för bedrägeri enligt allmänna reglerna i den dåvarande strafflagen.⁶⁹ Samma ändamålstolkning gör att kommersiell reklam exkluderas från det materiella tillämpningsområdet. Exempelvis konstaterade HD i NJA 1979 s. 751 att en dagstidning som innehöll kontaktannonser för prostituerade inte kunde

⁶⁶ Axberger (2019) s. 70.

⁶⁷ 1 kap. 1 § TF; 1 kap. 1 YGL.

⁶⁸ Axberger (2019) s. 71.

⁶⁹ NJA 1900 s. 528.

omfattas av TF eftersom annonserna var av rent kommersiell natur. Ägaren av skriften dömdes istället för koppleri enligt bestämmelserna i BrB.⁷⁰

Vidare undantas även innehåll med stöd av enskilda bestämmelser. Det kan handla om exkludering av barnpornografi, alkohol- och tobaksreklam, kreditupplysning och vissa frågor om upphovsrätt. I sådana avseenden hänvisar istället grundlagen till annan lagstiftning.⁷¹ Bakgrunden är att lagstiftaren har ansett att frågorna har en svag anknytning till yttrandefrihet och därför kan regleras genom vanlig lag. Vid ett uttryckligt undantag ska det alltså inte finnas något tolkningsutrymme för domstolen att bedöma tillämpningsfrågan.⁷²

⁷⁰ NJA 1979 s. 571.

⁷¹ 1 kap. 11–14 §§ TF, 1 kap. 18, 19 21 §§ YGL.

⁷² Axberger (2019) s. 74.

5. YGL under utredning

5.1 Upprinnelsen till en ny grundlag

Tryckt skrift var länge den enda medieformen som hade ett särskilt grundlagsskydd. Under 1900-talets inledning, när massmedia började spridas genom radio, tv och film, väcktes dock röster för en utvidgad yttrandefrihet. Det bakomliggande syftet var att säkerställa en fri och öppen opinionsbildning utan att begränsa det till en särskild teknik. YGL blev det slutliga resultatet men vägen dit var en lång process.⁷³ Trots att radio och tv hade varit verksamma under flera decennier utan ett särskilt grundlagsskydd var detta inte ett problem i praktiken då all produktion fram till 80-talets slut var statlig.⁷⁴

I slutet av 60-talet inleddes den så kallade *Massmedieutredningen* som år 1975 föreslog ett enat grundlagsskydd för alla massmediala publikationer.⁷⁵ Utan att leda till ny lagstiftning övertogs arbetet istället av *Yttrandefrihetsutredningen* som även denna brottades med problematiken att yttrandefriheten i någon mån var tvungen att bli teknikberoende för att kunna fastställa en ansvarig utgivare. Flera förslag om en teknikneutral grundlag låg på bordet men år 1991 resulterade arbetet istället i YGL som trädde ikraft året därpå.⁷⁶

Syftet bakom YGL var att överföra de tryckfrihetliga principerna till så många framställningsformer som möjligt.⁷⁷ Som tidigare har framkommit är detta fortfarande ett olöst dilemma eftersom lagstiftaren inte kan förutspå teknikens utveckling. Vid tiden för YGL:s ikraftträdande var sändningar av program och tekniska upptagningar betraktade som de dominerande

⁷³ Axberger (2019) s. 26 f.

⁷⁴ Axberger (2019) s. 50.

⁷⁵ SOU 1975:49, *Massmediegrundlag*, s. 11 ff.

⁷⁶ Axberger (2019) s. 50.

⁷⁷ Axberger (2019) s. 26 f.

massmediala framställningsformerna.⁷⁸ Lagstiftaren såg emellertid även behovet av att omfatta en tidig version av internetpubliceringar genom så kallad videotex, eller text-tv i vardagligt tal.⁷⁹ Från början formulerades databasregeln för att skydda framställningar som tillhandahölls ”direkt ur ett register med upptagning för automatisk databehandling”.⁸⁰ Samtidigt som vissa frågor blev klarlagda med 1992 års YGL kom det ny ovisshet genom att massmedia gradvis hade övergått till att bli mer internetbaserad. Parallellt pågick en fortsatt diskussion om en teknikoberoende yttrandefrihet och under 2000-talet har flera utredningar avlöst varandra.⁸¹

5.2 Yttrandefrihet på internet

Först ut var *Mediegrundlagsutredningen* som år 1999 fick i uppdrag att utforska behovet av att inte begränsa grundlagens formella tillämpningsområde till en särskild teknik. Två år senare presenterades resultatet där utredningen konstaterade att en rad nya kommunikationstjänster hade utvecklats, så som e-post, webbsidor och chattsystem. Utredningen framhävde vikten av att anpassa yttrandefrihetslagstiftningen till teknikens nya förutsättningar men samtidigt inte försämra det rådande grundlagsskyddet.⁸² Den resulterande propositionen innehöll ett tillägg till den ursprungliga databasregeln där även andra än traditionella medieföretag gavs möjlighet att ansöka om ett frivilligt grundlagsskydd.⁸³ Betänkandet diskuterade även införandet av en liknande stencilregel för databaser men idén avfärdades. Utredningen fann det problematiskt att grundlagsskyddet skulle kunna erhållas enbart genom att sätta ut ursprungsuppgifter. Det framhävdes att det även behövdes krav på spridning och att utgivaren hade en faktisk kontroll över innehållet. Betänkandet slog fast att det var högst osäkert att en databas skulle uppfylla båda dessa krav i hög utsträckning. Att sätta ut ursprungsuppgifter skulle

⁷⁸ Warnling Conradson & Bernitz (2019) s. 138.

⁷⁹ Prop. 1990/91:64, *Om yttrandefrihetsgrundlag m.m.*, s. 112.

⁸⁰ Ibid. s. 4.

⁸¹ Axberger (2019) s. 27.

⁸² SOU 2001:28, *Yttrandefrihetsgrundlagen och Internet. Utvidgat grundlagsskydd och andra frågor om tryck- och yttrandefrihet*, s. 16 ff.

⁸³ Prop. 2001/02:74, *Yttrandefrihetsgrundlagen och Internet*, s. 48 f.

därför i sig inte ge någon garanti för grundlagens tillämpning. Till sist uppmärksammade utredningen att frågan om ursprungsuppgifter även skulle kunna bli svår ur bevishänsyn. Databasens innehåll kan skifta på ett sätt som är omöjligt för fysiska framställningar. Sammantaget motiverade detta att en stencilregel för databaser inte rekommenderas till lagstiftaren.⁸⁴

Därefter kom *Tryck- och yttrandefrihetsutredningen* år 2006 med fyra alternativ till ett nytt grundlagsskydd. Det två första förslagen tog sikte på att upphäva grundlagarna och istället låta yttrandefriheten skyddas genom artikel 10 i Europakonventionen samt genom en utvidgad version av RF. Det tredje förslaget var att införa en heltäckande yttrandefrihetsgrundlag där TF och YGL slogs ihop. Det sista var att endast göra vissa mindre förändringar i den dåvarande lagstiftningen.⁸⁵ Utredningen låg inte till grund för en egen proposition utan istället beaktades arbetet av den efterföljande *Yttrandefrihetskommittén*. År 2010 presenterade kommittén ett debattbetänkande med tre förslag som alla syftade till en enad yttrandefrihetsgrundlag. I den första modellen stod ansvarsfrågan i centrum där grundlagen föreslogs bli tillämpbar när någon tog ansvar för ett yttrande. Den andra modellen syftade till att skydda yttranden som kom från en särskilt yrkesmässig verksamhet. Den sista modellen knöt grundlagens tillämpning till framställningens ändamål, dvs. vara av ett konstnärligt, litterärt, journalistiskt eller opinionsbildande syfte. Kommittén tog fram ett utkast på ett heltäckande skydd men kom fram till att en revision av TF och YGL var ett bättre alternativ då tillämpningsfrågan ansågs vara ett för stort problem.⁸⁶

Mediegrundlagskommittén är den senaste utredningen på området vars arbete resulterade i 2019 års revision av TF och YGL.⁸⁷ Kommittén gavs i uppdrag att se över YGL:s tillämpning på databaser och möjligheterna för

⁸⁴ SOU 2001:28, *Yttrandefrihetsgrundlagen och Internet. Utvidgat grundlagsskydd och andra frågor om tryck- och yttrandefrihet*, s. 223.

⁸⁵ SOU 2006:96, *Ett nytt grundlagsskydd för tryck- och yttrandefriheten?*, s. 245–259.

⁸⁶ SOU 2010:68, *Ny yttrandefrihetsgrundlag? Yttrandefrihetskommittén presenterar tre modeller*, s. 138 ff.

⁸⁷ Axberger (2019) s. 29; Warnling Conradson & Bernitz (2019) s. 139.

en utvidgning av det automatiska grundlagsskyddet.⁸⁸ I slutbetänkandet uppmärksammade kommittén att internet hade blivit en viktig informationskälla och diskuterade lämpligheten av att tillämpa YGL på internetpubliceringar istället för databaser. Utredningen kom fram till att en sådan lösning inte var förenlig med de grundprinciper som bär den nuvarande yttrandefrihetslagstiftningen. Grundlagsskyddets straffsanktionerade förpliktelser ansågs inte lämpliga att rikta mot de som inte har något intresse av att vara skyddade. Osäkerhet om vem som är ansvarig för en framställning skulle också riskera att meddelarfriheten försvagades. Därtill framhöll kommittén att ett alltför omfattande yttrandefrihetsskydd skulle riskera att störa övriga delar av rättsordningen. Exklusivitetsprincipen förutsätter att det inte finns någon gråzon av grundlagens tillämpningsområde. Sammanfattningsvis bedömdes en teknikneutral reform för databaser göra grundlagens tillämpningsområde alldeles för otydligt och skada den ordning där myndigheter och domstolar snarare avgör skyddets omfattning på form än på innehåll.⁸⁹ Regeringen var överens med kommittén och ingen utvidgning av databasregeln förslogs.⁹⁰ Vad detta får för betydelse för podcasts kommer diskuteras i den avslutande analysen.

⁸⁸ SOU 2016:58, *Ändrade mediegrundlagar*, s. 135 f.

⁸⁹ Ibid. s. 273 ff.

⁹⁰ Jfr. Prop. 2017/18:49, *Ändrade mediegrundlagar*, s. 8 ff.

6. Analys

6.1 Yttrandefrihetsgrundlagarnas tillämpning på podcasts jämfört med tryckt skrift

Som har betonats flera gånger har tryckfriheten en utmärkande position i den svenska grundlagen. Framställningsformen omges av få tillämpningsproblem och yttrandefrihetsskyddet är i det närmaste heltäckande. Olika metoder för tryck, skiftande underlag och liknande tekniker omfattas alla av TF. För podcasts är emellertid situationen en annan och till stor del beror det på att lagstiftaren inte valt att tillämpa YGL på specifika internetpubliceringar utan för hela databaser. För en producent blir detta särskilt problematiskt vid spridningen eftersom en podcast i sig självt inte kan omfattas av grundlagen. Om samma sak tillämpades på tryckt skrift skulle situationen kunna exemplifieras av att grundlagsskyddet endast gällde för bibliotek istället för enskilda böcker. Om en bok lämnade biblioteket skulle den förlora skyddet från exklusivitetsprincipen, processreglerna eller meddelarfriheten. Dessutom skulle det uppstå oklarheter om vem som var ansvarig för boken då dessa regler skiljer sig mellan grundlagen och BrB. Trots att det finns en möjlighet för podcasts att komma runt denna problematik genom länkning är detta en outtalad lösning i lagstiftningssammanhang som snarare framstår som ad-hoc.

För att undvika att myndigheter prövar grundlagsskyddet på yttrandets innehåll har lagstiftaren valt att främst fokusera på framställningsformen. Detta skapar emellertid en paradoxal situation mellan det formella och det materiella tillämpningsområdet. Att grundlagen valt ut vissa framställningsformer som omfattas motiveras av dess syfte, men även yttranden som stämmer överens med syftet kan falla utanför grundlagens tillämpning. En podcast som bidrar till upplysning eller åsiktsbildning kan dömas enligt de allmänna reglerna i BrB samtidigt som en seriestripp i en dagstidning erhåller fullt grundlagsskydd. Medan det formella

tillämpningsområdet är någorlunda snävt är det materiella desto större. Som beskrivs ovan har olika utredningar övervägt att införa en yttrandefrihetsgrundlag som inriktar sig på yttrandets ändamål istället för form. Slutsatsen har dock blivit att en sådan lösning riskerar att inskränka yttrandefriheten i stort och har därför avfärdats.

I praktiken är det däremot viktigare vem som yttrar sig än yttrandets form. För det automatiska respektive frivilliga grundlagsskyddet har subjektet en avgörande betydelse. Publikationer från ett medieföretag är i stort sett alltid skyddade oavsett vilken framställningsform som används. Ur denna aspekt har TF en särskild betydelse för YGL:s tillämpningsområde. I flera avseenden utgår YGL från de subjekt som har ett särskilt skydd i TF. En redaktion för en periodisk skrift kan utan svårigheter yttra sig genom andra medieformer, till exempel genom att tillhandahålla information i en databas, och automatiskt erhålla grundlagsskydd. Förutsättningarna för att ett medieföretag ska omfattas av grundlagsskyddet är därför mer eller mindre identiskt mellan TF och YGL. Frågan som ställs inledningsvis om IB-affären besvaras helt enkelt med att oberoende om avslöjandena sker genom en podcast eller en tidning skulle de omfattas av yttrandefrihetsgrundlagarna. Tidskriften *Folket i Bild/Kulturfront* som ursprungligen publicerade uppgifterna uppfyller nämligen TF:s krav för en periodisk skrift och därmed följer grundlagsskyddet även för databasen.⁹¹ Oavsett subjekt kan dock inlägg på sociala medier aldrig omfattas av grundlagen. Att detta nuförtiden är en mycket vanlig uttrycksform för opinionsbildning och nyhetsförmedling kan anses beklämmande ur yttrandefrihetssynpunkt. Lika problematisk är situationen för podcasts som sprids på liknande sätt. Sammanfattningsvis vänder sig det automatiska grundlagsskyddet i hög grad mot medieföretag snarare än privatpersoner. Som beskrivs ovan får detta en särskild betydelse då myndigheter har en möjlighet att återkalla ett frivilligt skydd men inte ett automatiskt.

⁹¹ För uppgift om *Folket i Bild/Kulturfront* se Axberger (2019) s. 25.

Medan den automatiska tillämpningen följer samma mönster för podcasts som för tryckt skrift finns det ett par skillnader i den frivilliga. Trots att en liknande stencilregel diskuterades för databaser i Mediegrundlagsutredningens betänkande från tidigt 2000-tal ansågs en sådan tillämpning på internet vara alldeles för otydlig. Systemet med ursprungsuppgifter finns därför bara för skrifter men inte för webbsidor. Det kan framstå som ett ringa problem att en publicist måste registrera sig hos MPRT för att åtnjuta ett frivilligt grundlagsskydd men ur yttrandefrihetssynpunkt finns det flera komplikationer. Till att börja med finns det socioekonomiska aspekter med ett system som är svårbegripligt och som dessutom kostar pengar att erhålla. Men det som framför allt är bekymrande är att i tider av oroligheter kan det finnas anledning att inte vilja vända sig till myndigheter, tider där en stark yttrandefrihet behövs som mest. I dessa avseenden är stencilregeln en viktig skiljelinje mellan skriftliga framställningar och podcasts.

6.2 Tillämpningsområdets förenlighet med yttrandefrihetsgrundlagarnas motiv

Yttrandefrihetsgrundlagarna har utformats för att lämpa sig för massmedial kommunikation vilket motiveras av intresset av en levande demokrati. Detta förklarar bland annat tryckpressens särställning, kravet på spridning och varför visitkort är undantagna. I praktiken har dock det formella tillämpningsområdet inneburit ett starkt yttrandefrihetsskydd åt vissa subjekt. Framställningsformerna för den automatiska tillämpningen, så som tryckta böcker och radiosändningar, används till största del av yrkesmässiga verksamheter. För privatpersoner skyddas istället yttrandefriheten dels genom den frivilliga tillämpningen av grundlagen, dels genom de allmänna rättighetskatalogerna i RF, Europakonventionen eller Europeiska unionens rättighetsstadga.

Intresset av att skydda massmedial kommunikation har fått ge vika när det gäller internet. Trots att vem som helst kan publicera en podcast som får massmedial spridning på iTunes eller Spotify har lagstiftaren inte funnit en tillförlitlig lösning på tillämpningsproblematiken. I den senaste utredningen från år 2016 uppmärksammas att internetpubliceringar rimligen behöver ett starkt yttrandefrihetsskydd, med hänsyn till dess innebörd för opinionsbildning och nyhetsförmedling, men att det lagtekniskt skapar komplikationer. Utredningen konstaterar även att internet i flera avseenden behandlas mer som de traditionella massmediernas bihang än en självständig yttrandeform. Om grundlagen istället skulle tillämpas på enskilda internetpubliceringar, oavsett om det är automatiskt eller frivilligt, hade det gett podcast ett jämförligt skydd med tryckt skrift. Men som utredningarna påpekar måste en sådan tillämpningsregel vägas mot de problem som kan uppstå. Exklusivitetsprincipen och meddelarfriheten är starka argument till att det inte får finnas någon gråzon för grundlagens tillämpningsområde. Hittills har lagstiftaren inte funnit en sådan lösning.

Även en stencilregel för databaser hade utvidgat YGL:s tillämpningsområde och gett ett starkare skydd åt internetpubliceringar. Idéen har emellertid inte diskuterats sedan den avfärdades i början av 2000-talet. Detta beror troligtvis på att det råder konsensus över Mediegrundlagsutredningens analys. Eftersom ursprungsuppgifter ensamt inte skulle tillförsäkra grundlagens tillämpning finns det anledning att inte införa en sådan lösning. Istället valde lagstiftaren att gå vidare med ett system för utgivningsbevis där det både är tydligt för allmänheten och för innehavaren av databasen om grundlagsskyddet är gällande.

Generellt sett har lagstiftaren varit försiktig med att utvidga TF och YGL när det inte varit absolut nödvändigt eftersom det har ansetts påverka rättssystemet i för hög omfattning. Ett förpliktande skydd som är straffsanktionerat ska inte ges till den som inte vill omfattas, särskilt inte när det sätter andra lagar ur spel. Sådana skyldigheter har däremot inte varit svåra att rikta mot medie företag eftersom de anses känna till aktuella

förutsättningarna. Sammanfattningsvis motiveras inte det bristfälliga tillämpningsområdet för podcasts av yttrandefriheten, utan av intresset att upprätthålla de rättsliga principerna som bär den nuvarande grundlagen.

7. Slutsatser

Podcasts är ett modernt fenomen som har en viktig betydelse för den allmänna debatten men som ännu inte fått en tydlig plats i de svenska yttrandefrihetsgrundlagarna. Flera intressen bakom den nuvarande lagstiftningen ger skäl åt att det borde finnas ett bredare tillämpningsområde, framför allt då det har konstaterats att ett osäkert rättsläge är skadligt för yttrandefriheten. Samtidigt talar mycket för att grundlagens straffsanktionerade förpliktelse inte kan ges till de som saknar intresse av att vara skyddade. Dessa avvägningar kommer ligga till grund för YGL:s framtida utredningar. I dagsläget är det viktigt för de som publicerar podcasts att känna till förutsättningarna för grundlagens tillämpning. För medieföretag blir det sällan ett problem i praktiken eftersom lagstiftaren avsiktligt utformat tillämpningsområdet för deras framställningar. Detta stämmer väl överens med intresset av att yttrandefrihetsgrundlagarna ska skydda massmedial kommunikation.

En avgörande faktor för grundlagens tillämpning på nya medieformer är att de kan anpassas efter de traditionella tryckfrihetsrättsliga principerna. Med den utgångspunkten kommer alltid tryckt skift ha ett försprång som framställningsform. För podcasts skulle grundlagsskyddet främst kunna stärkas genom en utvidgad tillämpning på internetpublikationer. Med tanke på teknikens snabba utveckling kan den nuvarande lösningen med RSS-teknik förändras över en natt och då behövs ett heltäckande tillämpningsområde som beaktar yttrandefrihet före framställningsform.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1975/76:204, *Om ändringar i grundlagsregleringen av tryckfriheten*, Stockholm: Justitiedepartementet.

Prop. 1990/91:64, *Om yttrandefrihetsgrundlag m.m.*, Stockholm, Justitiedepartementet.

Prop. 2001/02:74, *Yttrandefrihetsgrundlagen och Internet*, Stockholm: Justitiedepartementet.

Prop. 2017/18:49, *Ändrade mediegrundlag*, Stockholm, Justitiedepartementet.

Utredningsbetänkande

SOU 1975:49, Massmedieutredningen, *Massmediegrundlag: betänkande*, LiberTryck, Stockholm, 1975.

SOU 2001:28 Mediegrundlagsutredningen, *Yttrandefrihetsgrundlagen och Internet: utvidgat grundlagsskydd och andra frågor om tryck- och yttrandefrihet: betänkande*, Fritzes offentliga publikationer, Stockholm, 2001.

SOU 2006:96 Sverige. Tryck- och yttrandefrihetsberedningen, *Ett nytt grundlagsskydd för tryck- och yttrandefriheten?: Tryck- och yttrandefrihetsberedningen inbjuder till debatt*, Fritzes, Stockholm, 2006.

SOU 2010:68 Yttrandefrihetskommittén, *Ny yttrandefrihetsgrundlag?: Yttrandefrihetskommittén presenterar tre modeller*, Fritzes, Stockholm, 2010.

SOU 2016:58 Mediegrundlagskommittén, *Ändrade mediegrundlagar: betänkande*, Wolters Kluwer, Stockholm, 2016.

Elektroniska källor

Myndigheten för press, radio och tv, *Regler för poddar*, 2019, www.mpr.se/mediebloggen/lagar-och-regler/regler-for-poddar, hämtad 12 april 2020.

Nationalencyklopedin, *Dagstidning*, www.ne.se/dagstidning/, hämtad 23 april 2020.

Nationalencyklopedin, *Poddsändning*, www.ne.se/poddsandning/, hämtad 8 april 2020.

Nationalencyklopedin, *RSS*, www.ne.se/rss/, hämtad 4 maj 2020.

Patent- och registreringsverket, *Ansökan om nytt utgivningsbevis för periodisk skrift*, <https://www.prv.se/globalassets/dokument/periodisk-skrift/blanketter/utgivningsbevis.pdf>, hämtad 5 maj 2020.

Poddtoppen, *Topplistan*, www.poddtoppen.se/kategori/topplistan/, hämtad 15 april 2020.

Schultz, Mårten & Eklund, Ängla, ”Podcast-Sverige saknar en etisk självsanering”, *SVT.se*, 14 november 2019, www.svt.se/opinion/poddarna-behover-en-medietetik, hämtad 12 april 2020.

Rapporter

Internetstiftelsen, *Svenskarna och internet 2019*, Stockholm: 2019.

Övrig litteratur

Axberger, Hans-Gunnar, *Yttrandefrihetsgrundlagarna: yttrandefrihetens gränser efter 2019 års grundlagsreform*, Fjärde upplagan, Norstedts juridik, Stockholm, 2019.

Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, Andra upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2018.

Warnling Conradson, Wiweka & Bernitz, Hedvig, *En orientering i tryckfrihet & yttrandefrihet*, Sjätte upplagan, Jure förlag, Stockholm, 2019.

Westman, Daniel m.fl. (red.), *Ord och rätt: festskrift till Hans-Gunnar Axberger: Sociala medier – yttrandefrihet och ansvar*, Eddy.se AB, Visby, 2020.

Rättsfallsförteckning

HD

NJA 1900 s. 528

NJA 1979 s. 751

NJA 2001 s. 445

NJA 2003 s. 31

NJA 2014 s. 128

NJA 2018 s. 562

NJA 2019 s. 72

HFD

RÅ 2003 ref. 30